

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«КОРЕКЦІЯ СКЛАДНИХ ФОРМ ФОНЕМАТИЧНОГО
АНАЛІЗУ У ДІТЕЙ 7-ГО РОКУ ЖИТТЯ»**

Виконала: студентка 2 курсу групи KorLb1-M17z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Федик Ірина Михайлівна

Керівник:
Мілевська О.П., кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри логопедії
та спеціальних методик

Рецензент:
Вержиховська О.М., кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	Ошибка! Закладка не определена.
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ	
ФОНЕМАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ 7-ГО РОКУ ЖИТТЯ 7	
1.1. Становлення фонематичних процесів за умов типового онтогенезу мовлення.....	7
1.2. Особливості розвитку фонематичних процесів за умов порушеного мовленнєвого онтогенезу	18
1.3. Проблема діагностики фонематичних процесів у дітей 7-го року життя на сучасному етапі розвитку логопедії	27
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	33
 РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ	
ФОНЕМАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ 7-ГО РОКУ ЖИТТЯ 34	
2.1. Обґрунтування методики констатувального дослідження	34
2.2. Результати констатувального експерименту та їх аналіз	43
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	49
 РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ І ПРОВЕДЕННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З	
ФОРМУВАННЯ СКЛАДНИХ ФОРМ ФОНЕМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ У	
ДІТЕЙ 7-ГО РОКУ ЖИТТЯ	
50	
3.1. Обґрунтування методики формування складних форм аналізу та синтезу у дітей 7-го року життя.....	50
3.2. Результати формувального експерименту та їх аналіз	63
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ	68
 ВИСНОВКИ	 69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	72
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність теми. Важлива роль у розвитку культури і духовності в Україні, згідно з Державною національною програмою "Освіта" (Україна XXI століття) та Концепцією загальної середньої освіти, відводиться шкільному навчанню. Головне завдання сучасної загальноосвітньої школи українські науковці вбачають у розвитку гармонійної, високодуховної особистості, здатної до самовдосконалення та активної участі в соціальному житті країни (І. Бех, В. Синьов, О. Хохліна та ін.). Повною мірою це стосується навчання й виховання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку (ПМР) (Н. Гаврилова, С. Конопляста, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.).

Проблема порушення фонематичних процесів у школярів є однією із важливих у сучасній теорії та практиці логопедії та дефектології. Вивченням змісту понять фонематичний слух та фонематичне сприймання, їхніми складовими, займалися такі вчені: Т. Ахутіна, Л. Волкова, Н. Гаврилова, В. Горецький, О. Гвоздєв, Д. Ельконін, М. Жинкін, І. Зимня, Є. Кірілова, Л. Коваль, А. Кушнір, Р. Лалаєва, Р. Левіна, О. Леонтєв, О. Лурія, Ю. Пінчук, О. Горпіченко, Б. Гріншпун, Е. Данілавічюте, Г. Каше, В. Орфінська, Л. Парамонова, В. Тарасун, В. Тищенко, А. Соболева, А. Фомічова, Ю. Рібцун та інші. Зокрема М. Савченко, Є. Соботович, О. Хомська, Л. Цветкова та інші стверджують, що недорозвинення фонематичних процесів (фонематичне сприймання, уявлення, аналіз та синтез) призводить до порушень звуковимови, навичок писемного мовлення, недостатньо розвивається лексико-граматична сторона та зв'язне мовлення. Вивчення загальної та спеціальної психології, дефектології (Є. Вінарська, Є. Соботович, С. Цейтлін та інші) вказують, що у великої кількості дітей у віці 4-5 років вимова фонем відповідає мовній нормі. Однак кожна дитина має індивідуальні, соціальні та паталогічні особливості розвитку, тому недосконалість утворення звуків мовлення у них не зникає, а переходить у

стійке порушення. Причини виникнення порушень фонематичних процесів у дітей різні і їх розглядають з точки зору анатомії, фізіології, нейропсихології, психолінгвістики та інших наук. Також можна виділити й інших науковців, які займалися проблемами розвитку фонематичних процесів: Н. Семаго, М. Семаго, А. Семенович, А. Сиротюк тощо.

Та все ж залишилося ще багато невисвітлених аспектів даної проблеми. Недостатньо досліджена корекційна робота з дітьми в яких порушенні складні форми фонематичного аналіз. В основному робота спрямована на вдосконалення таких фонематичних процесів як сприймання, увага, контроль та уявлення. Сучасна психологія та дефектологія продовжує науковий пошук нез'ясованих питань методологічного, теоретичного та експериментального плану.

Окреслені проблеми обумовлюють актуальність здійснення дослідження на тему "Корекція складних форм фонематичного аналізу у дітей 7 року життя".

Мета дослідження: розроблення методичного забезпечення з корекції складних форм фонематичного аналізу у дітей 7-го року життя.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми розвитку фонематичних процесів за умов типового та порушеного онтогенезу мовлення.

2. Провести експериментальне дослідження стану сформованості фонематичних процесів, зокрема складних форм фонематичного аналізу у дітей 7-го року життя.

3. Розробити та апробувати методичне забезпечення з корекції складних форм фонематичного аналізу у дітей 7-го року життя.

Об'єкт дослідження – корекція фонематичних процесів у дітей.

Предмет дослідження – методичне забезпечення з корекції складних форм фонематичного аналізу у дітей 7-го року життя.

Відповідно до мети та завдань дослідження нами були використані такі **методи дослідження:**

– теоретичні: аналіз загальної та спеціальної літератури з проблеми дослідження з метою з'ясування стану вивчення досліджуваної проблеми, узагальнення та систематизація теоретичних положень;

– емпіричні (проведення діагностичної методики);

– методи кількісної та якісної обробки результатів дослідження.

Елементи наукової новизни: узагальнено теоретичні відомості щодо опанування дітьми навичками звукового аналізу, синтезу, в тому числі складними формами фонематичного аналізу; досліджено стан сформованості складними формами фонематичного аналізу у першокласників із типовим мовленнєвим розвитком та недорозвиненням мовлення різних типів; розроблено зміст методичного забезпечення з корекції складних форм фонематичного аналізу у першокласників.

Практична значимість дипломної роботи: полягає у розробленні та апробації методичного забезпечення з корекції складних форм фонематичного аналізу у дітей з порушеним мовленнєвим розвитком 7-го року життя. Матеріали дипломної роботи можуть бути використані вчителями-логопедами у загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів, спеціальній загальноосвітній школі (школа-інтернат), навчально-реабілітаційному центрі, також у дошкільних навчальних закладах вихователями логопедичних груп з метою їх підготовки до опанування грамоти.

База дослідження: спеціалізована середня загальноосвітня школа № 1 та навчально-виховний комплекс № 7 (місто Хмельницький). Дослідженням були охоплені 19 учнів (з них: 13 з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, 6 із загальним недорозвиненням мовлення).

Апробація роботи відбувалась на Науково-практичній конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2017 р.), на Всеукраїнському (з міжнародною участю) студентському форумі "Розвиток спеціальної освіти: студентський формат" (26-27 квітня 2017 р.), на засіданнях методичних

об'єднань вчителів-логопедів. Результати дослідження відображені у 2 публікаціях: "Порівняльна характеристика сформованості фонематичних процесів у дошкільників з дислалією" (2017р.) та "Фонематичний аналіз як складова фонетико-фонематичної компетентності" (2018р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. У роботі вміщено 6 таблиць, 4 рисунки. Загальний обсяг роботи становить 95 сторінок, основний зміст викладено на 70 сторінках.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

Теоретичний аналіз загальної та спеціальної психології, логопедії та дефектології свідчить про значний інтерес вчених до фонематичного компоненту мовленнєвої діяльності. Процес сприймання є складним та багаторівневим. Виділяють сенсорний, перцептивний та смисловий рівні. Формування фонематичних функцій немає визначених вікових термінів, вони коливаються від 2 до 7 років, що дає підстави вважати увесь зазначений період сприятливим для розвитку та вдосконалення фонематичних функцій. Думки науковців щодо послідовності розвитку фонематичних процесів також відрізняється. Одні вчені виділяють таку ієрархію фонематичних процесів: фонематичне сприймання, фонематична увага, фонематичний контроль та фонематичні уявлення. А інші дослідники виокремлюють іншу послідовність: фонематичне сприймання, фонематичне уявлення, фонематичний аналіз та фонематичний синтез.

Встановлено, що у дітей з порушеним мовленнєвим розвитком (незалежно від первинного чи вторинного порушення) страждають не лише недоліки вимови фонем, а й фонематичні процеси, зокрема: фонематичне сприймання, фонематичні уявлення, фонематичний (звуковий) аналіз та синтез й навички контролю за власним мовленням.

Визначено, що залежно від складності та характеру мовленнєвого дефекту можуть проявлятися як первинні так і вторинні порушення фонематичних функцій. Якщо вчасно не надати корекційно-розвивальну роботу дитина не зможе розрізняти і впізнавати фонем на слух, аналізувати звукоскладову будову слова, в свою чергу це призведе до гальмування розвитку мовлення, а в подальшому до труднощів в оволодінні навичками читання та письма.

Виявлено, що для дослідження фонематичних функцій у дітей молодшого шкільного віку розроблена значна кількість методів діагностики. Вони дозволяють визначити рівень сформованості як базових так і складних форм фонематичних процесів.

Визначивши та опрацювавши значну кількість робіт таких науковців як А. Малярчук, В. Тищенко, Є. Соботович, М. Савченко, Г. Блінова, Л. Лопатіна, Н. Серебрякова та ін., які працювали над написанням вправ для діагностики фонематичних процесів, ми обрали завдання, які допоможуть детально дослідити сформованість фонематичних процесів у дітей молодшого шкільного віку з порушеним мовленнєвим розвитком. Для повноцінного дослідження ми брали до уваги сформованість звуковимови. Адже формування фонематичних процесів нерозривно пов'язане з функціонуванням мовно рухового та мовно слухового аналізаторів.

Опрацювавши результати діагностики виявлено, що фонематичні функції у дітей з різними нозологіями страждають по-різному. Фонематичне сприймання у всіх обстежених дітей є найбільш збереженим. А звуковий аналіз, синтез та операції ймовірного прогнозування – найбільше страждають. Серед обстежених школярів не було виявлено високого та достатнього рівнів. Середній рівень отримали діти із діагнозом фонетико-фонематичний недорозвиток. Решта учнів отримали низький рівень.

Розроблено та експериментально перевірено ефективність методичного забезпечення, яке спрямоване на розвиток складних форм фонематичного аналізу та синтезу. У роботу також включені завдання для розвитку базових фонематичних процесів без яких неможливе опанування складними формами звукового аналізу та синтезу. Отримані результати показали невелику різницю між КГ та ЕГ. Проте, якщо корекційно-розвивальну роботу розпочати ще у старшому дошкільному віці, дотримуючись поетапності, систематичності та поступовості ускладнення завдань з урахуванням механізмів формування та розвитку фонематичних процесів, то результати будуть значно кращими.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективним на нашу думку, є визначення впливу кінетико-кінестетичних праксисів та стану сформованості властивостей психічних процесів уваги, пам'яті, мислення на процес формування фонематичних умінь у школярів з порушеннями вимови, а також порівняння матеріалів дослідження з дітьми, які не мають мовленнєвих порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемов В. А. Курс лекций по психологии. Харьков, 1958. 342 с.
2. Артемов В. А. Психология восприятия. Психология : Тбилиси, 1945. 24 с.
3. Архипова Е. Ф. Коррекционно-логопедическая работа по преодолению стертой дизартрии у детей. Москва : АСТ: Астрель, 2008. 254 с.
4. Архипова Е. Ф. Стертая дизартрия у детей : учеб. пособ. для вузов под ред. Е. Ф. Архипова. Москва : Астрель : Хранитель, 2008. 319 с.
5. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/30154>.
6. Белоус Е. Н. К проблеме структуры фонематического слуха / Е. Н. Белоус // Образование и наука. Вып. 10, 2009. 122–128 с.
7. Блінова Г. Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини. Київ : Благовіст 2001. 215 с.
8. Богущ А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків : Ранок, 2011. 176 с.
9. Богущ А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. 2-е видання. Київ : Видавничий Дім "Слово", 2010. 374 с.
10. Буторина О. В. Развитие звукового анализа и синтеза у детей с нарушениями письменной речи посредством ИКТ / О. В. Буторина // Логопед. Вып. 4, 2013. 50–53 с.
11. Визель Т. Г. Нарушения чтения и письма у детей дошкольного и младшего школьного возраста : учеб.-метод. пособ. Москва : АСТ : Астрель: Транзиткнига, 2005. 127 с.
12. Визель Т. Г. Основы нейропсихологии. Москва: АСТАстрель Транзиткнига, 2005. 384 с.

13. Винарская Е. Н. Раннее речевое развитие ребёнка и проблемы дефектологи: Периодика раннего развития: Эмоциональные предпосылки освоения языка. Москва : Просвещение, 1987. 160 с.

14. Винокур А. С. Недостатки письма у первоклассников с нарушениями речи и пути их устранения в процессе обучения / на мат. укр. языка / : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 Москва, 1965. 21 с.

15. Власова Т. А. Методы обследования нарушений речи у детей / Власова Т. А., Власенко И. Т., Чиркина Г. В. Москва : Изд-во АПН СССР , 1982. 160 с.

16. Гаврилова Н. С. Порівняльна характеристика особливостей недорозвитку фонематичних процесів у першокласників з порушеннями мовлення та у розумово відсталих дітей / Н. С. Гаврилова, Г. В. Верхогляд // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. пр. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Вип. II Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2011. 25–33 с.

17. Гаврилова Н. С. Система порушень фонетичною боку мовлення / Н. С. Гаврилова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. Вип. 27. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 37–44 с.

18. Гаврилова Н. С. Обстеження особливостей розвитку фонематичних процесів у дітей з порушеннями мовлення / Н. С. Гаврилова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. Вип. 15. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – № 15. 57–63. 55 с.

19. Гаврилова Н. С. Порушення фонематичних процесів у дітей, 2010.

20. Гаврилова Н. С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ "Друк-Сервіс", 2011. 200 с.

21. Генинг М. Г. Воспитание у дошкольников правильной речи : пособие для воспитателей детских садов : под. ред. М. Г. Генинг, Н. А. Герман Генинг. 2–е изд. Чебоксары : Чувашское книжное издательство, 1971. 132 с.

22. Голубева Г. Г. Коррекция нарушений фонетической стороны речи у дошкольников : метод. пособ. СПб. : Издательство РГПУ им. А. И. Герцена : Союз, 2000. 64 с.

23. Данілавічюте Е. Діагностика стану сформованості складових мовленнєвої діяльності, що зумовлюють оволодіння навичок читання / Е. Данілавічюте // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 3. Київ: Актуальна освіта, 2006. 119–136 с.

24. Дефектологічний словник : навч. посіб. за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. Київ : МП Леся, 2011. 528 с.

25. Елецкая О. В. Особенности фонематических процессов учащихся младших классов общеобразовательной школы с дизорфографией под. ред. О. В. Елецкая, Л. А. Кузьмина. Вып. 23. Концепт, 2015. 26–30 с.

26. Зинченко В. П. Проблема генезиса восприятия. Восприятие и действие. Москва, 1967. 44 с.

27. Ипполитова А. Г. Открытая ринолалия: Учеб. Пособие для студентов дефектологических фак. пед. ин-тов / Под ред. О.Н. Усановой. – Москва : Просвещение, 1983. 95 с.

28. Ільяна В. М. Корекція дислексій в учнів молодших класів спеціальних шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2010. 20 с.

29. Каше Г. А. Обучение произношению и подготовка к обучению грамоте детей с недоразвитием речи / Г. А. Каше // Школа для детей с тяжелыми нарушениями речи. Вып. 1, 1961. 20–58 с.

30. Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посіб / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак ; за ред. М. К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 256 с.

31. Корнев А. Н. Нарушение чтения и письма у детей : учеб.-метод. пособ. под. ред. А. Н. Корнев. СПб : ИД "МиМ", 1997. 286 с.

32. Косякова О. О. Логопсихология : учеб. пособ. под. ред. О. О. Косякова. Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. 254 с

33. Логопедия: Учебник для студ. дефектол. фак. пед. высш. учеб. Л69 заведений / Под ред. Л. С. Волковой. 5-е изд., перераб. и доп. Москва : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. 704 с.
34. Логопедія: підручник / За ред. М. К. Шеремет. – Київ : Видавничий Дім "Слово", 2010. 672 с.
35. Лурия А. Р. Нейропсихология и проблемы обучения в общеобразовательной школе под. ред. А. Р. Лурия, Л. С. Цветкова. Москва : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : МОДЭК, 1996. 64 с.
36. Лурия А. Р. Психология ощущения и восприятия : навч. метод. пособ. Выпуск 1. Москва : Издательство Московского университета, 1967. 217 с.
37. Мазанова Б. В. Коррекция дисграфии на почве нарушения языкового анализа и синтеза : конспекты занятий для логопедов. Москва : ГНОМ, 2006. 128 с.
38. Малярчук А. Я. Обстеження мовлення дітей : дидактичний матеріал за ред. Малярчук А. Я. Київ : Літера ЛТД, 2003. 104 с.
39. Малярчук А. Я. Розвиток усного та писемного мовлення молодших школярів за ред. А. Я. Малярчук. Київ : Літера ЛТД, 2008. 336 с.
40. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : навч. посіб. Київ : Слово, 2010. 285 с.
41. Навчальна програма з "Української мови" для 1-3 класу [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://mon.gov.ua>.
42. Нейропсихология / под. ред. Е. Д. Хомской. СПб. : Питер, 2003. 496 с.
43. Общение и речь : Развитие речи у детей в общении со взрослыми / Под ред. М. И. Лисиной; Науч.-исслед. ин-тобщей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. Москва : Педагогика, 1985. 208 с.

44. Пінчук Ю. В. Ігри та вправи з розвитку фонематичного сприймання у дітей дошкільного віку за ред. Ю. В. Пінчук, І. В. Сіра. Логопедія, 2011. 57–63 с.
45. Правдина О. В. Логопедия / О. В. Правдина. Москва : Просвещение, 1969. 310 с.
46. Радецька В. Й. Формування фонематичних навичок у дітей з мовленнєвими вадами / В. Й. Радецька // Логопед : наук.-метод. журн. Харків : Основа, 2010. 23–29 с.
47. Рачкевич С. Б. Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення як психолого-педагогічна проблема / С. Б. Рачкевич// Логопед. Вып. 8 (68), 2016. 14 с.
48. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно методичний комплекс за ред. Ю. В. Рібцун. Київ, 2012. 258 с.
49. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс за ред. Ю. В. Рібцун. Київ : Освіта України, 2011. 292 с.
50. Рібцун Ю. В. Обстеження фонетико-фонематичної сторони мовлення молодших дошкільників із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. Вип. 8. Запоріжжя, 2006. 250–254 с.
51. Рібцун Ю. В. Формування фонологічного компоненту мовленнєвої діяльності у дітей за умов нормального та порушеного онтогенезу / Ю. В. Рібцун // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. Вип. 22. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 219–222 с.
52. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови фонем. 3-є вид., доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 160 с.
53. Семенкова Т. В. Коррекционно-развивающая работа по формированию фонематического восприятия / Т. В. Семенкова // Логопед. Вып. 1, 2016. 40-48 с.

54. Семенович А. В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте. Москва : Академия, 2002. 232 с.
55. Сиротюк А. Л. Плоды просвещения. Москва : Дошкольное воспитание, 2006. 70–78 с.
56. Сиротюк А. Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения. Москва : ТЦ Сфера, 2003. 288 с.
57. Соботович Е. Ф. Формирование перцептивного и смыслового уровня восприятия речи (слов) в процессе онтогенеза / Е. Ф. Соботович, И. Э. Соботович // Інтеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відносин. Київ, 1994. 271–273 с.
58. Соботович Є. Ф. Нормативні показники та критерії оцінювання мовленнєвого розвитку) дітей дошкільного віку / Є. Соботович // Дефектологія. 2002. Вып. 3. Режим доступу : <http://logopedia.nm.ru./Sob-Kr-F.htm>
59. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / Є. Ф. Соботович // Теорія і практика сучасної логопедії: Зб. наук. праць : Вип. 1. Київ: "Актуальна освіта", 2004. 7–35 с.
60. Спирина Л. Особенности речевого развития учащихся с тяжелыми нарушениями речи (1-4 классы) – 2-е изд. за ред. Л. Спирина. Москва : МСГИ, Е. В. Карпов, 2004. 200 с.
61. Спирина Л. Ф. Особенности звукового анализа у детей с недостатками речи. Москва : Академия педагогических наук РСФСР, 1957. 56 с.
62. Тарасун В. В. Концепція державного стандарту освіти учнів із порушеним мовленнєвим розвитком / В.В. Тарасун // Дефектологія. Вип. 2, 2–10 с.
63. Тарасун В. В. Логодидактика : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. 348 с.

64. Титова Т. А. Коррекция нарушений звукослоговой структуры слова у детей с речевой патологией : учеб.-метод. пособ. под ред. Титова Т. А. СПб. : ЛГУ им. А. С. Пушкина, 2010. 144 с.
65. Тищенко В. В. Фонематичні процеси в онтогенезі дитячого мовлення та методика діагностики їх порушень : метод. рек. Київ, 2011. 22 с.
66. Тищенко В. В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення / Теорія і практика сучасної логопедії / В. В. Тищенко // Зб. наук. праць. Вип. 4. Київ : Актуальна освіта, 2007. 3-18 с.
67. Филичева Т. Б. Нарушения речи у детей: навч. пособ. (для восп. дошк. учрежд.) за ред. Т. Б. Филичева, Н. А. Чевелева, Г. В. Чиркина. Москва : Профессиональное образование, 1993. 232 с.
68. Филичева Т. В., Чиркина Г. В. Программа обучения и воспитания детей с фонетико-фонематическим недоразвитием (старшая группа детского сада) : навч. пособ. Москва, 1993. 240 с.
69. Филичева Т. Б. Основы логопеди : навч. посіб. за ред. Т. Б. Филичева, Н. А. Чевелева, Г. В. Чиркина. Москва : Просвещение, 1989. 222 с.
70. Чередніченко Н. Діагностика лінгвістичних здібностей у молодших школярів із порушеннями мовлення при опануванні ними фонетико-графічних умінь та навичок за ред. Н. Чередніченко, О. Пелешенко // Логопедія : наук. метод. журнал. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. 75–86 с.
71. Чередніченко, Н. В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) : навч. метод. посіб. : курс лекцій за ред. Н. В. Чередніченко. Київ : Слово, 2012. 208 с.
72. Шеремет М. К. Логопедія (корекційна робота при дислалії) : навч. посіб. за ред. М. К. Шеремет, О. В. Ревуцька. Київ : Просвіта, 2009. 244 с.
73. Шматко Н. Д. Дети с отклонениями в развитии: метод. пособие / Сост. Н. Д. Шматко. Москва, 2012. 220 с.

74. Экспериментально-фонетический анализ речи. Проблемы и методы: межвузовский сборник. под ред. Л. В. Бондарко. Вып. 1, 1984. 194 с.

75. Эльконин Д. Б. Формирование умственного действия звукового анализа слов у детей дошкольного возраста / Д. В. Эльконин // Доклады АПН РСФСР. Вып. 1, 1957. 107–110 с.